

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เนื่องจากมีคนหลายกลุ่มหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ภายในประเทศ คนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองทั้งสิ้น ดังนั้นวัฒนธรรมของประเทศไทยจึงประกอบไปด้วย วัฒนธรรมของส่วนกลางหรือวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมที่มีภายในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือเรียกอีกอย่างว่าวัฒนธรรมราษฎร์ ประกอบด้วย วัฒนธรรมของภาคอีสาน วัฒนธรรมของภาคใต้ วัฒนธรรมของภาคเหนือ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ อีกหลายกลุ่มเป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งได้แก่วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ นั้นเอง ต่อมาเมื่อมีการรวมภาคต่าง ๆ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยก็มิผลให้ วัฒนธรรมจากส่วนกลางแพร่กระจายไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ประชาชนในท้องถิ่นก็เริ่มรับเอาวัฒนธรรมจากส่วนกลางและภายนอกเข้ามาใช้ ทำให้วัฒนธรรมเดิมในท้องถิ่นเริ่มลดความสำคัญลงและบางอย่างได้หายไป ส่วนวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ในแต่ละท้องถิ่นก็มักจะอยู่ในรูปแบบหรือในลักษณะที่แตกต่างจากเดิม

การที่วัฒนธรรมท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีรูปแบบแตกต่างจากเดิมเป็นลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ว่า ในขณะที่ยังรักษาลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งได้รับมาจากเผ่าพันธุ์แต่เดิมของตนนั้น ก็ยอมรับและต้องการที่จะนำรูปแบบบางอย่างของวัฒนธรรมแบบเมืองเข้ามาผสมผสานและเปลี่ยนแปลงรูปแบบเดิมของตนอยู่เรื่อย ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525, หน้า 316) ดังจะเห็นได้จากศิลปะการแสดง การละเล่นของแต่ละภาคที่มีลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างจากในอดีต ไม่ว่าจะเป็นหนังตะลุงของภาคใต้ หมอลำของภาคอีสานหรือแม้แต่ลิเกของภาคกลางเอง ก็ล้วนมีการปรับรูปแบบในการแสดงในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มต่าง ๆ และเพื่อความอยู่รอดของตนเอง

ล้านนาเป็นดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยซึ่งแต่เดิมเคยเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญและเป็นอิสระจากการปกครองของไทย โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครองและมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมายาวนานทั้ง ภาษา การแต่งกาย สถาปัตยกรรม ศิลปะการแสดง การละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น ต่อมาเมื่อล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย

วัฒนธรรมจากส่วนกลางได้แพร่กระจายเข้ามายังดินแดนแห่งนี้ ประกอบกับการสร้างถนนและทางรถไฟสายเหนือก็ยิ่งทำให้ความเจริญและวัฒนธรรมต่าง ๆ จากภายนอกเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ได้รวดเร็วขึ้น วัฒนธรรมบางอย่างจากภายนอกและส่วนกลางได้เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ รวมถึงวิถีชีวิตของคนในจังหวัดเชียงใหม่ก็มีการเปลี่ยนแปลง คือรับเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจากภาคกลางมาใช้มากขึ้น ส่งผลให้วัฒนธรรมดั้งเดิมหลายอย่างหายไปหรือลดความสำคัญลง ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย การละเล่น ศิลปะการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น

ศิลปะการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านของล้านนา มีการสั่งสมและสืบทอดมายาวนาน ในขณะเดียวกันศิลปะการแสดงหลายอย่างได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะรูปแบบบางประการให้เข้ากับยุคสมัย ตัวอย่างเช่น การฟ้อนรำแบบพื้นเมือง บางอย่างมีการลดรูปแบบ ในการรำลง หรือประยุกต์การฟ้อนรำแบบภาคกลางเข้ามาแทน

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านล้านนาในปัจจุบันมีทั้งส่วนที่คงเดิมและเปลี่ยนแปลงไป ส่วนที่เปลี่ยนไปนั้นได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งค่อย ๆ เปลี่ยนมาาก่อนนี้เป็นเวลานาน อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่การหมดอำนาจของคุ้มหลวงเชียงใหม่ ไปขึ้นตรงต่อพระราชวังหลวงที่กรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5 ต่อมาการศึกษาตามระบบโรงเรียนและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ทำให้โครงสร้างของสังคมล้านนาเปลี่ยนไปที่ละฝ่าย โลกทัศน์และภูมิปัญญาของท้องถิ่นเริ่มถูกละเลย เพราะระบบโรงเรียนและระบอบการปกครองไม่เห็นคุณค่า หรือไม่ก็มีเจตนาที่จะมองข้าม ประกอบกับความเจริญทางวัตถุและแบบอย่างตะวันตกได้เข้าสู่สังคมล้านนาอย่างไม่ขาดตอน รวมทั้งสื่อมวลชนได้ทำให้ชาวล้านนาได้เห็นได้รู้จักศิลปะการแสดงของชนในท้องถิ่นอื่น และของชนชาติอื่น ทำให้มีผู้ที่หันไปรับศิลปะการแสดงของที่อื่นมาดัดแปลงบ้าง นำมาผสมกับของล้านนาบ้าง เกิดเป็นศิลปะการแสดงร่วมสมัยขึ้นมา และนำเสนอควบคู่กับศิลปะการแสดงแบบเก่า ศิลปะการแสดงของล้านนาที่ปรากฏในปัจจุบันจึงมี 2 ลักษณะ ควบคู่กัน (ประสิทธิ์ เลี้ยวสิริพงศ์, 2532, หน้า 45)

ศิลปะการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านของล้านนาที่คงอยู่ในปัจจุบันส่วนหนึ่งอยู่ในฐานะของการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้คนทั่วไปได้รู้จัก การแสดงบางอย่างจึงสามารถพบเห็นได้ในงานประเพณีอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรม หรือตามร้านชั้นโดกดินเนอร์ที่จัดการแสดงประเพณีนี้ให้นักท่องเที่ยวที่มาเยือนเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามยังมีศิลปะการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านที่คงอยู่ในวิถีชีวิตคนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสามารถพบศิลปะการแสดงเหล่านี้ได้เมื่อมีงานของชุมชน เช่น งานบุญ งานประเพณี งานเฉลิมฉลองต่าง ๆ รวมทั้งงานของชาวบ้านทั่วไป ตัวอย่างของ

ศิลปะการแสดงประเภทนี้ได้แก่ การฟ้อนครั้วตานในชบวนแห่ครั้วตานในงานปอยหลวง งานบุญต่าง ๆ ในชุมชน การเล่นดนตรีพื้นเมือง ในงานประเพณีงานฉลองทั่วไปโดยเฉพาะตามเขตอำเภอรอบนอกของเชียงใหม่ และการขอพื้นเมืองของเชียงใหม่ในงานปอยงานบุญต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับศิลปะการแสดงในส่วนของเพลงพื้นบ้าน มีการแสดงอย่างหนึ่งคือขอ เป็นการละเล่นอีกอย่างหนึ่งซึ่งนิยมนำมาใช้แสดงเพื่อความบันเทิงในงานต่าง ๆ ภายในชุมชน ทั้งในงานส่วนรวมและงานส่วนบุคคล ในอดีตเมื่อมีงานบุญงานประเพณี งานฉลองขึ้นในชุมชน จะมีการว่าจ้างช่างขอที่มีชื่อเสียงมีขอภายในงานและถือว่างานใดที่มีช่างขอมาขอจะเป็นงานที่มีความยิ่งใหญ่ไม่แพ้เลิศของภาคกลาง หรือหนึ่งตระกูลของภาคใต้ ความนิยมในการฟังขอและการนำขอมาแสดงในงานต่าง ๆ ของคนเชียงใหม่นี้พบว่ายังคงมีจนถึงปัจจุบัน การขอนอกจากจะนำมาใช้ในแง่ของความบันเทิงแล้วยังถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมในงานต่าง ๆ ด้วยงานที่นิยมนำขอมาแสดง เช่น งานปอยหลวง ปอยบวช ปอยข้าวสังข์ ขึ้นบ้านใหม่ และงานอินทิลงานต่าง ๆ ที่นิยมนำขอมาแสดงนี้พบว่าบางงานเช่น ปอยบวช ปอยข้าวสังข์ จะไม่ค่อยนิยมนำการแสดงหรือความบันเทิงอื่นมาแสดงแทนขอ นอกจากนี้ยังพบว่าในงานฉลองชนิดอื่น ๆ ตามอำเภอรอบนอกของเชียงใหม่ในปัจจุบันก็เริ่มมีแนวโน้มนำขอมาแสดงในงานของตน ปัจจุบันการแสดงขอไม่ได้นำมาแสดงในงานโดยตรงเท่านั้นแต่ยังมีการแสดงขอออกอากาศทั้งทางสถานีวิทยุบางสถานีและทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ทำให้ผู้ฟังขอสามารถรับฟังและรับชมขอจากสื่ออื่น ๆ ได้เช่นกัน ทั้งนี้รวมถึงการฟังเพลงคำขอได้จากแถบบันทึกเสียงเพลงขอที่มีการวางจำหน่ายตามแผงเทปต่าง ๆ ในเชียงใหม่ด้วย

การคงอยู่ของขอนี้เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจและทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจอยากทราบว่าในสภาวะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีความบันเทิงต่าง ๆ จากภายนอกเข้ามาเป็นทางเลือกใหม่แก่คนเชียงใหม่ เพลงพื้นบ้าน(ขอ) ยังคงอยู่ได้อย่างไร ลักษณะการคงอยู่เป็นอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของขอ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ขอ)
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ขอ)

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทราบถึงลักษณะและรูปแบบการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ขอ) ในปัจจุบัน
2. ทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ขอ)
3. สามารถใช้ข้อมูลและผลจากการวิจัยการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ขอ) เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเพลงและการละเล่นพื้นบ้านของภาคอื่น ๆ ต่อไป

นิยามศัพท์

ลักษณะการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ขอ) หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเพลงพื้นบ้าน(ขอ) ยังได้รับความนิยมนำมาใช้ (แสดง) และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันโดยมีการดัดแปลงรูปแบบในการแสดง เนื้อหาและทำนองให้สอดคล้องกับยุคสมัย

เพลงพื้นบ้าน (ขอ) หมายถึง เพลงพื้นบ้านล้านนาประเภทหนึ่งที่มีการขับร้องโดยมีชายและหญิงขับร้องพร้อมดนตรีบรรเลงประกอบการขอ เป็นการขับร้องชนิดเดียวที่มีคณะหรือวงและมีการนับถือ “ครู” เช่นเดียวกับศิลปะชั้นสูงอื่นๆ ทั่วไป โดยเพลงดังกล่าวมีลักษณะของการสร้างสรรค์ที่เกิดจากสำเนียงหรือภาษาเฉพาะถิ่นและใช้แพร่หลายอยู่ภายในเขตจังหวัดภาคเหนือ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการคงอยู่ของขอ คือ สิ่งที่มีผลต่อการคงอยู่ของขอ ได้แก่ ศิลปินผู้แสดงขอ ผู้ฟัง ผู้ว่าจ้างหรือผู้เชิญให้มีการแสดงขอในงาน และการแสดงหรือเผยแพร่การขอในโอกาสต่าง ๆ

ขอบเขตงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะขอพื้นเมืองเชียงใหม่ที่มีการแสดงขออยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น เนื่องจากขอของจังหวัดเชียงใหม่มีผู้นิยมฟังมาก มีการแสดงขอตามงานต่าง ๆ ตลอดทั้งปี และช่างขอส่วนส่วใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ จึงทำให้สะดวกในการเก็บและตรวจสอบข้อมูล

2. ขอบเขตประชากร

ศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับขอ ประกอบด้วยช่างขอและคณะขอ กลุ่มผู้ฟังขอ และผู้ที่เคยจ้างหรือผู้เชิญช่างขอหรือคณะขอไปแสดงในงานของตน ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 บริบทจังหวัดเชียงใหม่

- ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่
- ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี
- ศิลปะการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านของจังหวัดเชียงใหม่
- ความเป็นมาของขอในจังหวัดเชียงใหม่

3.2 ลักษณะการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ขอ)

- รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงขออดีต-ปัจจุบัน ได้แก่ รูปแบบการแสดง องค์ประกอบแสดง เช่น ช่วงเวลาในการขอ ขั้นตอนที่ใช้ในการแสดง เนื้อหาหรือเรื่องที่น่าสนใจในการขอ ภาษาที่ใช้ในการแสดง การประยุกต์ดัดแปลงคำขอ ทำนองประกอบการขอ เครื่องดนตรีประกอบการขอ และการแต่งกายของช่างขอ

- โอกาสในการแสดงขออดีต-ปัจจุบัน ได้แก่ โอกาสการขอผ่านงานโดยตรง และโอกาสการขอผ่านสื่อต่างๆ

- ลักษณะกลุ่มผู้ฟังอดีตและปัจจุบัน
- ลักษณะผู้จ้างหรือผู้เชิญอดีตและปัจจุบัน

3.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการคงอยู่ของขอ

- ศิลปินและคณะขอ ได้แก่ การตั้งคณะขอ การรวมกลุ่มของช่างขอ การปรับเปลี่ยนรูปแบบในการแสดง และการถ่ายทอดสู่ผู้เรียนกลุ่มต่าง ๆ

- กลุ่มผู้ฟัง ได้แก่ ความต้องการของกลุ่มผู้ฟัง ความนิยมของผู้ฟังที่มีต่อเพลงขอ การให้ความสำคัญและสิ่งที่คุณค่าที่ได้รับจากการแสดงขอ

- กลุ่มผู้จ้างและผู้เชิญ ได้แก่ ความนิยมว่าจ้างไปแสดงในงานต่าง ๆ ของชุมชน
- โอกาสการแสดงขอเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ